Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

ЭКОЛОГИК ТАРБИЯНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МУАММОЛАРИ

Н.Ж.Бобомурадова
БухДУ экология ва география кафедраси катта ўқитувчиси
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20394077

Аннотация: Ушбу мақолада ёшларда қадриятларни шакллантириш босқичида экологик тарбия ва таълимнинг зарурлигига сабаб бўлувчи асосий омиллар кўриб чиқилади. Мамлакатимиздаги экологик муаммолар бўйича статистик маълумотлар келтирилиб, уларнинг энг долзарблари батафсил таҳлил қилинган. Муаммони тарбия ва таълим орқали ҳал этишнинг назарий йўллари режалаштирилиб, ўсиб келаётган ёшлар билан самарали ҳамкорлик қилиш учун зарур жиҳатлар аниқланган.

Калит сўзлар: экологик хавфсизлик, тарбия, табиат, ёшлар, атроф-муҳит.

PROBLEMS OF FORMING ECOLOGICAL EDUCATION

Abstract: This paper discusses the main reasons for the need for environmental education and education at the stage of youth formation of value orientations. Statistics on environmental problems in Russia are given and the most relevant ones are analyzed in detail. It is planned to solve the problem in an abstract way, through education and upbringing, as well as identify the necessary aspects for successful interaction with young people.

Key words: environmental safety, education, nature, youth, environment.

Инсоният тарихи табиат тарихи билан чамбарчас боғлиқ ҳолда ривожланиб келмоқда. Илмий-техник тараққиёт шиддат билан ўсиб бораётгани сабабли атроф-муҳитга етказилаётган зарарни назорат қилиш тобора қийинлашмоқда.

Табиатни муҳофаза қилиш масаласи анча вақтдан бери глобал аҳамият касб этмоқда. Агар инсонлар табиат ҳақида ғамхўрлик қилмасалар ва сайёрага эҳтиёткор муносабатда бўлмасалар, улар ўз ҳаёти манбасини йўқ қиладилар. Бундай фалокатнинг олдини олиш учун экологик ривожланиш ва таълим зарур, чунки энг аввало маданият ва ижтимоий масъулиятни шакллантириш лозим.

Ёшлар-биз яшаб турган дунёнинг келажаги ишониб топширилган авлоддир. Агар экологик таълимга эрта болаликдан эътибор берилмаса, бу инсонларнинг кейинги ҳаётига салбий таъсир кўрсатади. Ёш авлодда тўғри қадриятларни шакллантириш қанчалик эрта бошланса, уларнинг атроф-муҳитга муносабати шунчалик мустаҳкам ва онгли бўлади. Экологик тарбиянинг асосий мақсади-ёшларда барча тирик мавжудотларга дахлдорлик ҳиссини, табиатга меҳр ва атроф-муҳитга ёрдам бериш истагини шакллантиришдир.

Экологик инқироз қанчалик хавфли бўлиши мумкинлиги ҳақида биринчи марта 1968 йилда Парижда ЮНЕСКО томонидан ўтказилган халқаро конференцияда гапирилган. Ушбу конференциянинг асосий мавзуси атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ғояларини таълим жараёнларига жадал жорий этиш зарурати бўлган. ЮНЕСКО ва ЖССТнинг 1993 йилда эълон қилинган маълумотларига кўра, Россия жамият ижтимоий трансформация босқичини бошдан кечираётган даврда экологик ҳолати ёмонлашган ва энг ифлосланган давлатлар қаторига кирган [1, 260-б.].

Ўзбекистон ўзининг ҳудуди, ноёб табиий мажмуалари, гўзал масканлари ва қўриқхоналари билан машҳур. Мамлакат табиати ҳақидаги биринчи тасаввурлар серсув дарёлар, ажойиб кўллар, чексиз чўллар, баланд тоғлар, бетакрор адирлар билан боғлиқдир.

Аммо Ўзбекистоннинг барча табиий бойликлари катта зарар остида қолмоқда. Бугунги кунда мамлакатнинг экологик ҳолати асло қувонарли эмас ва тобора оғирлашиб бормоқда.

Ёшларни экологик тарбиялаш ривожининг секинлашишига асосий сабаб-табиатга нисбатан муҳаббат ва ҳамдардлик туйғусининг етишмаслигидир. Муаммонинг илдизлари болаликдан бошланади. Ота-оналар фарзандларига элементар экологик билимларни сингдирмайдилар, таълим муассасалари эса табиатга нима зарар етказиши ва уни нима сақлаб қолиши ҳақида етарли маълумот бермайди.

7 ёшдан 18 ёшгача бўлган ёшлар ўртасида ўтказилган сўров натижасида энг долзарб 3 та экологик муаммо аниқланган. Биринчи ўринда дарахт, буталар ва чала буталарни назоратсиз кесиш — 41%, иккинчи ўринда атмосфера ифлосланиши — 35%, учинчи ўринда пластик чиқиндилар ҳажмининг ортиши — 24% қайд этилган. Қуйида ҳар бир муаммони батафсил кўриб чиқамиз ва ёшларда тўғри қадриятларни шакллантириш бўйича эҳтимолий ечимларни таҳлил қиламиз.

Ёш авлод бу хавфнинг мамлакат ва бутун сайёра учун қандай оқибатларга олиб келишини англаши лозим. Келажакда ушбу муаммони камайтириш учун ёшларда дарахтларнинг қадрини тушуниш ҳиссини тарбиялаш зарур. Янги дарахт экиш маданиятини шакллантириш вазиятни анча яхшилаши мумкин. Бир дона дарахт катта фойда бермаслиги мумкин, аммо ҳар бир инсон биттадан дарахт экса, табиат хавфсиз бўлади. Шу билан бирга, бу муаммога комплекс ёндашув талаб қилинади. Ёшларда яшил ҳудудлар яратиш, мунтазам ҳашарлар ўтказиш, гулзорлар барпо этиш одатини шакллантириш лозим. Шунда улар катта бўлганларида ўрмон ресурсларидан оқилона фойдаланишни режалаштириш, табиий бойликларни муҳофаза қилиш ва назорат қилиш, ўрмон фондлари ҳамда ўрмончилик қонунчилигини ривожлантириш билан шуғулланадилар. Глобал муаммоларни ҳал қилиш узоқ муддатли ва меҳнат талаб қилувчи қадриятлар тарбиясини талаб қилади.

Атмосфера ҳавосининг стационар ва кўчма манбалардан ифлосланиши ноқулай иқлим шароити туфайли кучайиб бормоқда. Бу, ўз навбатида, асосий тармоқлар: энергетика, нефт ва газ саноати, металлургия, кимё саноати, қурилиш саноати фаолияти, шунингдек автотранспорт воситалари сонининг ўсиши билан боғлиқ. Шу билан биргаликда, кузатувлар олиб борилган шаҳарларнинг аксариятида асосий ифлослантирувчи моддаларнинг ўртача йиллик концентрацияси максимал рухсат этилган концентрациядан (МРК) паст бўлиб қолмоқда. Ҳозирда углерод оксиди ва углеводородлар ташламаларининг камайиши кузатилмоқда, бироқ, айни пайтда азот оксиди ва қаттиқ заррачалар ташламалари эса ортиб бормоқда. Ташламаларнинг энг катта ҳиссаси энергетика (76%) ва қишлоқ хўжалиги (18%) тармоқларига тўғри келади.[4,7-Б]

Атмосфера инсонлар томонидан асрлар давомида ифлослантириб келинмоқда. Ишлаб чиқаришнинг кенгайиши, кўплаб завод ва фабрикаларнинг пайдо бўлиши, транспорт воситалари сонининг ортиши, аҳоли зичлигининг юқорилиги ҳавони зарарли моддалар билан кучли ифлослантирмоқда. Бу эса озон қатламининг бузилиши ва кислотали ёғинларга сабаб бўлмоқда. Биз томонимиздан ўтказилган “Шаҳар экологияси ёшлар нигоҳида” номли сўровнома натижаларига кўра, “Шаҳримизни экологик тоза сақлаш учун биринчи навбатда нима қилиш керак?” деган саволга жавоб берганларнинг 81% “ўзимиз ахлат ташламаслигимиз керак”, 69% “корхоналар ва транспортнинг атроф-муҳитни ифлослантиришига қарши курашиш лозим”, 47% эса “атрофдагиларни экологик ифлосланишнинг зарари ҳақида хабардор қилиш керак” деб жавоб берган.

Атроф-муҳитнинг пластик билан ифлосланиши нафақат Ўзбекистон, балки бутун дунё учун глобал муаммодир. Турли манбаларга кўра, пластик маҳсулотлар сайёрадаги маиший чиқиндиларнинг 40%ини ташкил этади.

Илгари асосан қоғоз қадоқлар ишлатилган бўлса, ҳозир дўкон пештахталари пластик маҳсулотлар билан тўлиб кетган. Пластикдан фойдаланишнинг сабаблари қуйидагича: қулай, арзон ва енгил. Пластик узоқ вақт сақланадиган чиқиндилар турига киради ва унинг парчаланиши учун юзлаб йиллар талаб қилинади, айрим турлари эса умуман парчаланмайди.

Мамлакатимизда ҳам пластик маҳсулотларни қисман ёки тўлиқ тақиқлаш масаласи ҳали ҳам очиқ қолмоқда. 2019 йилда БМТда пластик идишлардан фойдаланиш муаммоси фаол муҳокама қилинди ва йиғин якунларига кўра 170 давлат 2030 йилгача пластикдан фойдаланишни қисқартириш мажбуриятини олди.

Одамларда пластик чиқиндиларга нисбатан тўғри маданиятни шакллантириш учун ота-оналар болаликдан фарзандларига ахлат ташлаш мумкин эмаслигини тушунтиришлари керак. Пластик буюмлардан қайта фойдаланишнинг кўплаб усулларини ўйлаб топиш мумкин: масалан, ҳунармандчилик буюмлари ясаш, янги сув идиши сотиб олмасдан эскисини қайта тўлдириш, пластик ўрнига шиша ёки бошқа материалларга ўтиш.

Болаларда чиқиндиларни махсус контейнерларга ташлаш, чиқиндиларни саралаш, маиший чиқиндиларни алоҳида йиғиш ва бошқаларга ҳам шуни ўргатиш одатини шакллантириш унчалик қийин эмас. Ёшларга ҳар бир пластик буюм туфайли дунёда нима содир бўлаётганини, денгиз жонзотлари ва бошқа ҳайвонлар қандай азоб чекаётганини тушунтириш муҳимдир. Бундай мақсадли тарбия келажакда кўпроқ чиқиндиларни қайта ишлаш заводларини қуришга, полиэтилен пакетлар савдосини чеклашга ёки тўлиқ тақиқлашга олиб келиши мумкин.

Ёшларнинг экологик тарбия ва таълимни амалга ошириш бўйича фикрларини аниқлаш мақсадида Бухоро шаҳридаги умумий ўрта таълим мактабларида социологик сўров ўтказилди. Сўровнома 2025 йил май-июнь ойларида ўтказилган бўлиб, унда 12 ёшдан 18 ёшгача бўлган 175 нафар респондент иштирок этган. Натижаларга кўра, ёшларнинг 46% атроф-муҳит ҳолатига бағишланган экологик тадбирлар ўтказиш зарур деб ҳисоблайди; 51% интернет ресурслари орқали ижобий экологик тарғиботни кучайтириш тарафдори бўлган ва бундай усулларга мисол сифатида вирусли ёки провокацион видеороликлар, фотолойиҳалар ва ҳатто экологик мазмундаги мемларни келтирган; 89% респондент эса атроф-муҳит фаровонлигига қизиқмаслик сабабини бу мавзунинг улар муҳитида долзарб эмаслиги билан изоҳлаган.

Шундай қилиб, мамлакатимизда экологик тарбия ва таълим жараёнини ривожлантириш муаммонинг асосий ечимларидан бири ҳисобланади. Фақат сўнгги йилларда ёш авлодни табиатни асрашга жалб қилиш фаоллашди. Ёшларга ушбу мавзуларни кундалик ҳаётга жорий этиш етишмаяпти, уларни атроф-муҳитни муҳофаза қилишга қизиқтира оладиган ташаббускорлар керак. Агар глобал тарбиявий жараён болаликдан бошланса, келажакда сайёра табиатининг ҳолати яхши томонга ўзгаришига умид қилиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Малофеев В.И. Ижтимоий экология: ўқув қўлланма. – Москва: Дашков ва К°, 2003. – 260 б.
2. Шодиметов Ю.Ш. Ижтимоий экология. Дарслик. Олий ўқув юртлари учун. (Тўлдирилган ва қайта ишланган.) 2016й. 556 б.
3. Эргашев А.Э. Ҳозирги замоннинг экологик муаммолари ва табиат муҳофазаси. Тошкент 2012 й. 403 б.
4. Atrof-muhit holati to‘g‘risida milliy ma’ruza: O‘zbekiston Dekabr 2023